

2. Økologisk jordbrug i Danmark

2.1. Indledning

Danmark har verdens højeste forbrug af økologiske fødevarer pr. indbygger. Kun lande som Østrig og Schweiz ligger tæt på det danske forbrug pr. indbygger.

I dag dyrkes 6 pct. af landbrugsjorden økologisk, 3 pct. af den samlede indkomstdannelse i jordbruget skabes i økologiske bedrifter, og 4-5 pct. af forbrugernes fødevarer er økologiske. For udvalgte varer som fx visse mejeriprodukter er økologiens betydning langt større, mens den for andre varegrupper som fx visse kødprodukter er forsvindende lille.

Udviklingen på det danske marked har baggrund i flere forhold, hvor både staten og dele af detailhandlen og forarbejdningsindustrien har spillet en betydningsfuld rolle. Den konventionelle detailhandel har siden 1980'erne ført økologiske varer, og siden begyndelsen af 1990'erne er langt størstedelen af de økologiske varer solgt gennem supermarkeder. Samtidigt forarbejdes og distribueres en stor del af de økologiske varer gennem den konventionelle sektor, og den danske økologiske sektor er i dag domineret af koncentrerede og industrialiserede enheder. Det ligger på mange måder langt fra de økologiske principper, men indebærer samtidigt, at afsætningen af økologiske varer når langt størstedelen af forbrugerne. Udviklingen muliggør forholdsvis lave priser, stabilt udbud, bredt produktsortiment, synlighed i og salg gennem den almindelige detailhandel samt effektiv markedsføring. Økologi er blevet en almindelig del af danske forbrugeres hverdag, og i dag har 90 pct. af forbrugerne prøvet at købe økologisk (Wier et al., 2004). Det oprindelige segment af økologiske storforbrugere, hvor salget er baseret på personligt kendskab og tillid til producent og/eller sælger, kan stadig genfindes på markedet. De køber i dag økologiske varer gennem såvel konventionelle som alternative salgskanaler.

De fleste økologiske varer, der sælges på det danske marked i dag, er således forarbejdet, distribueret og solgt gennem konventionelle enheder. I mange tilfælde er der ydermere tale om importerede produkter. Dette marked kan imidlertid kun opretholdes, hvis produkterne er underlagt en troværdig og kendt mærkningsordning. Forbrugere kan ikke sikre sig, at varerne er autentiske gennem personligt kendskab, men må forlade sig på information (mærkning) fra en uvildig tredje part. Her har den danske stat spillet en aktiv rolle, idet den siden 1988 har stået for kontrol og certificering af økologiske varer samt for sideløbende informationskampagner om mærkningen.

Flere lande er inde i en lignende udvikling, fx det britiske marked, der for øjeblikket har de højeste vækstrater for økologi i verden. Også her er salget baseret på store supermarkeds kæder. Derudover kan der konstateres omfattende produktsortiment og produktudvikling – langt mere omfattende end det danske. I andre lande baseres salget primært på den del af forbrugerne, der værdsætter lokale produkter købt gennem mere alternative salgskanaler.

Selvom dansk økologi på mange måder er en succeshistorie, står økologisektoren overfor en række problemer og udfordringer. Det økologiske marked er præget af uligevægt. Eksempelvis observeres en betydelig overproduktion, først og fremmest af økologisk mælk, hvor ca. 1/3 del af den samlede produktion sælges som økologisk – den øvrige del forarbejdes til konventionelle produkter og sælges derved også til lave priser. Samtidig er der ikke fuld overensstemmelse mellem de gevinster, der videnskabeligt kan dokumenteres for økologiske varer, og de gevinster forbrugerne oplever, de får. I dette kapitel identificeres indbyggede styrker og svagheder i økologien, og det diskuteres, hvorledes forskellige former for offentlig regulering kan påvirke dansk økologisk jordbrug.

2.2. Hvad er økologi?

Der har gennem de seneste årtier været stigende fokus på jordbrugets rolle i forbindelse med belastning af miljøet. Opmærksomheden har primært rettet sig mod erhvervets forbrug af kunstgødning og sprøjtemidler, der kan være årsag til en række skader på naturen såsom iltvind, grundvandsforurening og ændringer i naturens dyre- og planteliv. Hertil kommer, at den intensive jordbrugsproduktion kan indebære problemer med sikring af husdyrenes velfærd, ligesom der kan være sundhedsmæssige problemer i relation til brug af sprøjtemidler, antibiotika, vækstfremmere, etc.

Økologisk jordbrug handler netop om disse problemer. Regelsættet er udformet, så den forventede naturbelastning er så lav som muligt. Økologi kan fortolkes på flere måder, men fælles for dem alle er en målsætning om produktion i harmoni med naturen.

Den økologiske bevægelse tog sin begyndelse i Tyskland i 1920'erne, hvor Rudolf Steiner formulerede en række konkrete ideer om et bæredygtigt jordbrug, hvor man arbejder ”sammen med naturen og ikke imod den”. Op gennem det 20. århundrede har bevægelsens ideer vundet udbredelse. Der er i dag økologiske producentforeninger i størstedelen af den vestlige verden, og forbruget er generelt stigende. I Danmark blev

den økologiske produktion certificeret under Landsforeningen Økologisk Jordbrug frem til 1988, hvorefter staten overtog kontrol og certificering. I den forbindelse blev det røde Ø-mærke indført. Gennem 1990'erne er der løbende sket en tilpasning af regelsættene EU landene imellem.

De væsentligste regler for økologisk planteavl er, at der ikke anvendes pesticider og kunstgødning. Der skal i videst mulig omfang anvendes økologisk udsæd, økologiske plantematerialer, samt økologisk husdyrgødning. Plantesygdomme- og skadegørere bekæmpes ved sædskifte, jordbearbejdning og brug af robuste sorter. For husdyravl findes detaljerede regler, der for hver husdyrtype søger at tilgodese deres naturlige behov og derved sikre dyrevelfærden. Dyrene skal have adgang til grovfoder, og foderet skal være hovedsagligt økologisk. Det må ikke indeholde medicin, tilsætningsstoffer eller genmodificerede planter. Drøvtyggere må ikke få animalsk foder.

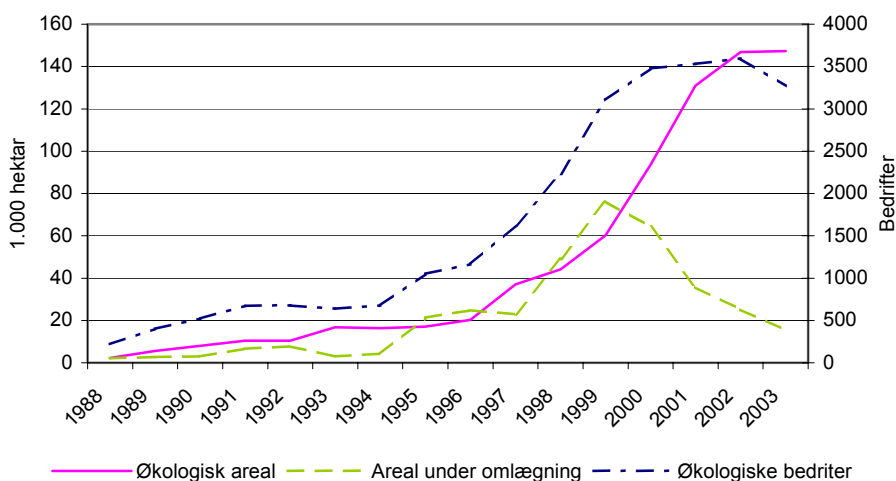
Det økologiske regelsæt sigter mod at opnå en række gevinster på områder som natur, sundhed og velfærd for dyr og mennesker. I mange tilfælde kan effekterne observeres og måles, men i andre tilfælde er der tvivl om de gunstige virkninger. Generelt er der god dokumentation af de positive virkninger på miljø og dyrevelfærd, mens der er mere tvivl om virkningerne på menneskers sundhed. Der forskes løbende i disse aspekter for at opnå mere viden om økologiens effekter.

En styrket forskningsindsats indenfor økologi og en øget omlægning til økologisk jordbrug indgår i dag som virkemiddel i aktuelle politiske handlingsplaner (pesticid-handlingsplaner, vandmiljøplaner og fødevarerpolitiske redegørelser). Økologisk jordbrug kan derfor opfattes som et bredspektret virkemiddel i natur- og miljøpolitikken, der søger at udnytte økologisk jordbrugs multifunktionelle potentiale.

2.3. Økologisk produktion

Den del af jordbrugsarealet, der dyrkes økologisk, er vokset betydeligt de sidste 15 år. Figur 2.1 viser udviklingen i det økologiske areal (målt i hektar) fra 1988 til 2003 samt areal under omlægning fra konventionelt til økologisk. Som det fremgår, tog væksten særligt fart i midten af 1990'erne. Fra 1999 vendte udviklingen, og tilgangen af jord til omlægning faldt – et fald der er fortsat indtil i dag. Denne tendens kan også aflæses i udviklingen i det samlede økologiske areal, som flader ud i 2002 og 2003. Antallet af økologiske bedrifter begynder ligeledes at flade ud fra 2000 – en udvikling der sammen med stagnationen i det totale areal afspejler en stadig stigende bedriftsstørrelse inden for det økologiske jordbrug.

Figur 2.1. Økologisk areal og antal bedrifter

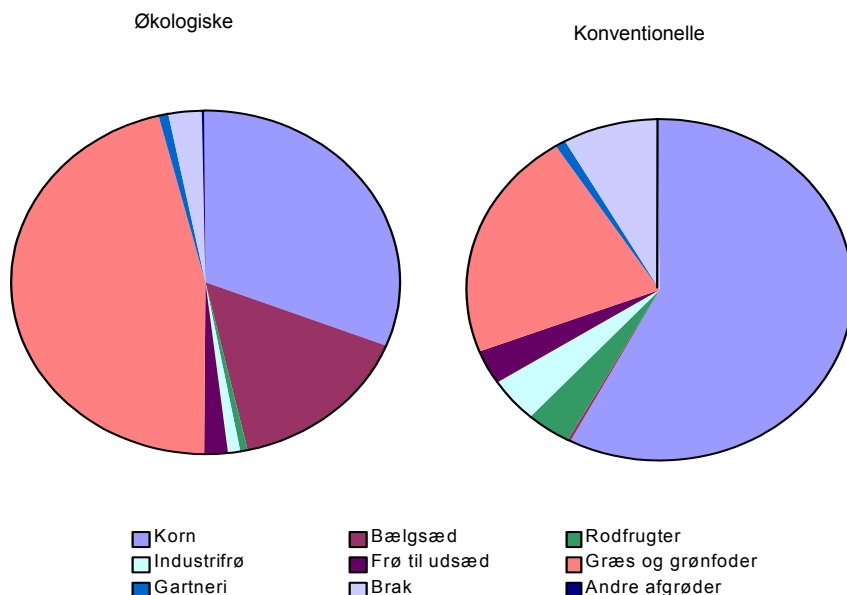
Kilde: Danmarks Statistik.

Arealanvendelsen i økologisk jordbrug (se figur 2.2) adskiller sig markant fra arealanvendelsen indenfor konventionelt jordbrug. Det skyldes primært, at en stor del af de økologiske jordbrugsbedrifter har malkekvæg, der nødvendiggør en stor andel græs og grønfoder. Endvidere er økologisk drift karakteriseret af en meget stor andel af bælgssæd, fordi denne afgrøde kan optage og fiksere kvælstof – og dermed delvist kompensere for de begrænsede muligheder for at tilføre kvælstof til jorden.

Figur 2.3 viser fordelingen af dyreenheder på hhv. økologiske og konventionelle bedrifter. Igen afspejler tallene, at kvægsektoren er den dominerende produktionsform indenfor økologien, hvilket indebærer, at husdyrholdets sammensætning er væsentlig anderledes end i den konventionelle produktion.

I 2003 produceredes ca. 10 pct. af den danske mælk økologisk. Malkekvægproduktionen er dominerende, fordi økologerne kan producere mælk med en relativ lille meromkostning sammenlignet med konventionel mælkeproduktion. Udviklingen er også en konsekvens af en stigende efterspørgsel efter økologisk mælk, særligt omkring

Figur 2.2. Arealanvendelsen på økologiske og konventionelle bedrifter

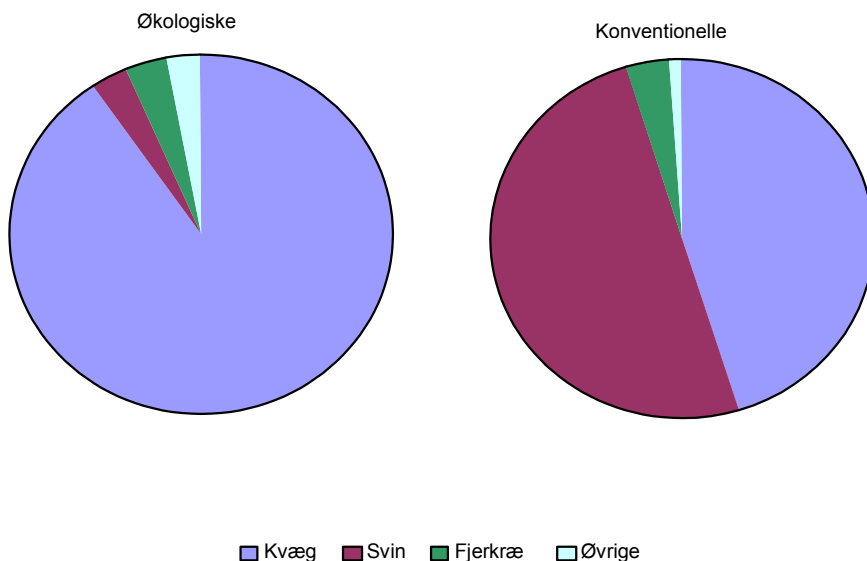
Kilde: Danmarks Statistik.

midten af 1990'erne – hvilket både hænger sammen med lave merpriser for økologisk mælk og udvikling af nye økologiske mælketyper (udvidelse af markedet gennem mejeriernes produktudvikling). Endelig har ændringer af støtteordningerne til økologiske producenter været medvirkende til udviklingen. Det økonomiske incitament til omlægning til økologi blev styrket i 1994, hvor man udvidede den daværende ordning med omlægningsstøtte til også at omfatte permanent støtte til den økologiske produktionsform. Siden sidst i 1990'erne har efterspørgslen dog ikke fulgt med produktionen, hvorfor markedet for økologiske mejeriprodukter i dag er karakteriseret ved en betydelig overproduktion jf. figur 2.4. Som det fremgår, har produktionen de seneste år været aftagende, hvilket afspejler, at den er i gang med at tilpasse sig efterspørgslen.

Der må i de kommende år forventes en yderligere tilpasning af den økologiske mælkeproduktion, således at der på sigt opnås en bedre overensstemmelse mellem

produktion og afsætning. Det er således sandsynligt, at flere bedrifter forlader økologien og det samlede økologiske areal må forventes at falde noget i de kommende år.

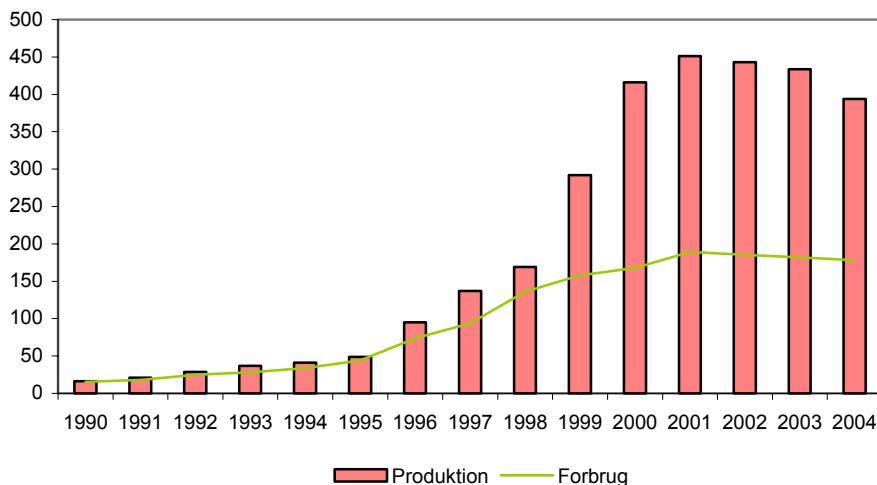
Figur 2.3. Fordeling af dyreenheder på økologiske og konventionelle bedrifter

Kilde: Danmarks Statistik.

Generelt er den økologiske produktionsform en relativt dyr produktionsform, fordi det økologiske regelsæt lægger begrænsninger på produktionsmulighederne, hvilket resulterer i en ringere produktivitet end i den konventionelle produktion. Størst forskel til det konventionelle jordbrug kan observeres ved økologisk kyllingeproduktion, hvor enhedsomkostninger er omkring tre gange højere (Tvedegaard, 2000). Forskellen er også stor ved kartoffelproduktion, hvor enhedsomkostningerne ifølge Jacobsen (2002) er godt 130 pct. højere for økologisk produktion end for konventionel. I dansk økologisk kornproduktion er enhedsomkostninger godt 68 pct. højere. Laveste forskel ses ved enhedsomkostningerne i grovfoder og mælkeproduktion, der kun er henholdsvis 3,8 pct. og 9,4 pct. højere end i de tilsvarende konventionelle produktioner.

Figur 2.4. Produktion og forbrug af økologiske mejeriprodukter (målt i mælke-ækvivalenter, mio. kg)

Note: 2004 er et estimat på baggrund af produktionen i de første 8 måneder.

Kilde: Jacobsen 2004.

2.4. Forbrug af økologiske varer

Forbruget af økologiske fødevarer i Danmark var i stadig stigning frem til 1999, hvorefter det stabiliserede sig. I dette afsnit beskrives hovedtendenserne i husholdningernes forbrug ud fra den viden, der er opnået gennem FØI's nyere forskningsprojekter.¹

Hvis forbrugerne inddeles i fire grupper efter deres gennemsnitlige økologiske budgetandel (dvs. husholdningernes øko-andele målt i værdi, herefter benævnt øko-andel) for alle varetyper, finder man, at i 2001 var næsten halvdelen af forbrugerne lejlighedsvis øko-forbrugere (dvs. de havde en øko-andel under 2,5 pct.). Hele 28 pct. var

¹ Fødevareøkonomisk Institut, KVL har sammen med andre forskningsinstitutioner analyseret udviklingen i forbrug af økologiske fødevarer de seneste år. Analyserne er baseret på økonometriske analyser på en GfK Danmarks husstandspanel. Panelet omfatter godt 2000 familiers forbrug af dagligvarer med oplysninger om mængder, priser, varetype, og butiksvvalg på detaljeret niveau. Forbruget registreres løbende af familierne i indkøbsdagbøger, der indsendes ugentligt til GfK, hvorefter de kontrolleres. For hver husstand forefindes en række socio-demografiske baggrundsvARIABLE samt diverse holdninger og madvaner. Som led i projektet er der udsendt et spørgeskema til panelet, der særligt fokuserer på økologi, miljø og sundhed (se fx Wier et al. 2004).

medium øko-forbrugere (dvs. øko-andel mellem 2,5 og 10 pct.). Kun 10 pct. købte aldrig økologisk, og 13 pct. havde et meget højt forbrug (hyppige økologiforbrugere, der har en øko-andel over 10 pct.). Fra 1997 til 1999 blev andelen af husstande, der ikke var forbrugere af økologiske produkter, stadig mindre.

Disse gennemsnitstal dækker over store forskelle i forbrugsmønstret mellem enkelte varegrupper. Tabel 2.1 viser gennemsnitlige øko-andele for de 10 mest købte økologiske produktgrupper i 2001. Højeste øko-andele ses for mælk og æg. Kornprodukter ligger som gruppe noget lavere, men det skal nævnes at enkelte produkter i denne gruppe, har meget høje øko-andele, fx havregryn, der har en andel på knapt 25 pct.. Højeste merpriser kan observeres for æg, smør og frugt, laveste for mælk og andre mejeriprodukter.

Tabel 2.1. Top 10 for økologiske fødevarer: Salg af økologiske varer fordelt på varer og forbrugergrupper, 2001

	Gns. øko- logisk budget- andel	Gns. øko- logisk merpris ¹⁾	Andel af samlet økologisk salg	Andele af samlet økologisk salg fordelt på forbruger-grupper (pct.)			Gennemsnitlige budgetandele fordelt på forbrugergrupper (pct.)		
	Pct.		Pct.	Lejlig- hedsvise	Medium	Hyppige	Lejlig- hedsvise	Medium	Hyppige
Mælk	27,5	1,15	34	9	43	48	5	45	85
Æg	22,2	1,4	8	15	45	40	6	35	61
Mel, gryn, pasta	8,5	1,36	5	13	32	55	2	10	27
Grøntsager	6,8	1,31	11	11	25	64	2	6	24
Smør	6	1,47	3	3	15	82	0	4	39
Brød	5,3	1,35	9	17	39	44	2	8	18
Kaffe	4,2	1,29	3	4	25	72	0	4	27
Andre mejerivarer	3,2	1,19	7	14	29	58	1	3	14
Frugt	2,9	1,43	5	9	17	74	1	2	12
Kød	1,9	1,28	6	4	15	83	0	1	13
Andet	1	1,78	8	14	30	56	0	1	4
Alle varer	4,4	1,31	100	11	34	56	1	5	18

¹⁾ Priserne på økologiske og konventionelle varer er korrigeret for forskelle i sammensætningen af produkttyper indenfor de enkelte varegrupper. Da en stor andel af de konventionelle produkter ikke findes på markedet i økologisk udgave, er udgangspunktet prisforskellen på de varer, der findes i den økologiske version af varegruppen. Det har dog ikke været muligt helt at korrigere for sammensætningseffekten, idet kun visse kvalitetsforskelle er observerbare i databasen. Det gælder særligt for frugt, grønt og kød.

Kilde: Egne beregninger baseret på GfK Danmarks husstandspanel.

Produkter som økologisk smør (inkl. blandingsprodukter), kød, frugt og kaffe købes mest af hyppige økologiforbrugere. De andre grupperes øko-andele er så lave, at de kun tegner sig for en meget lille del af forbruget af disse varetyper. Omvendt tegner medium og lejlighedsvis økologiforbrugere sig tilsammen for broderparten af de økologiske æg, mælk og brød, der sælges – de har en noget lavere øko-andel end de

hyppige økologiforbrugere, men til gengæld er der mange af dem. Varegrupper som økologiske grøntsager, kornprodukter som mel, pasta og gryn, samt mejerivarer som surmælksprodukter og ost, købes i høj grad af alle forbrugertyper. Selvom de hyppige økologiforbrugere har de højeste øko-andele og står for mere end halvdelen af forbruget, er grupperne af lejlighedsvis og medium økologiforbrugere tilsammen store nok til at tegne sig for en betragtelig del af det økologiske salg. Selv relativt små ændringer i sidstnævnte gruppers tilbøjelighed til at købe økologisk vil indebære væsentlige potentialer for det økologiske salg, simpelthen på grund af gruppernes betragtelige størrelse.

Betydningen af værdier og holdninger

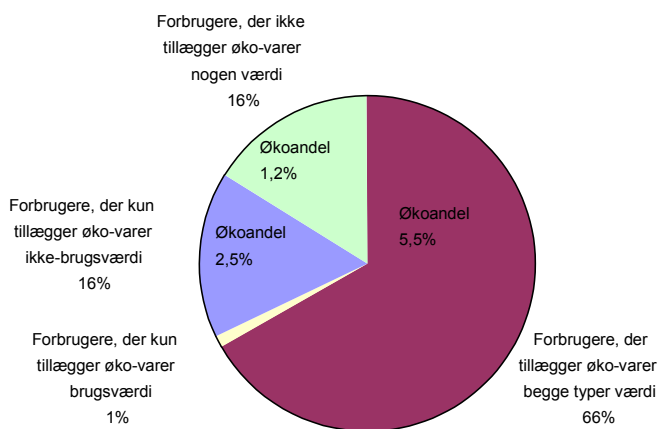
Økologiske forbrugere i grupperne af medium og hyppige øko-forbrugere adskiller sig en del fra andre forbrugere. De er generelt mere optaget af dyrevelfærd og miljø og har øget fokus på sundhed – fx er de mere opmærksomme på, om madvarer er fri for pesticid- og medicinrester, og bekymrer sig oftere om helbredsrisici i forbindelse med fødevarerindtag. De er mindre fokuserede på priser og køber langt sjældnere tilbudsvarer. De foretrækker oftere danske produkter frem for udenlandske.

Økologiske varer kan tillægges to typer egenskaber. Den ene type er brugsværdier som smag, sundhed eller friskhed – egenskaber, der kun kan nydes af de personer, der faktisk bruger produktet og kun kommer disse personer til gode. Brugsværdierne kaldes derfor *private goder*. Den anden type egenskaber er ikke-brugsværdier som miljøgevinster eller bedre dyrevelfærd – egenskaber, der er uafhængige af, hvem der spiser produktet. Ikke-brugsværdierne er samtidig det, man kalder *offentlige goder*, dvs. goder hvor forbruget af dem kan deles af alle, og hvor hver enkelt husholdningsforbrug er uafhængigt af øvrige husholdningers forbrug. Sundhed har både et privat og et offentligt element. Den sundhedsgevinst, der kan opstå ved at spise økologiske varer (fx gennem øget optag af vitaminer eller lavere indtag af pesticider), kommer kun de forbrugere, der spiser produktet til gode. Det er i den forstand et privat gode. Samtidig er der en sundhedsgevinst ved økologisk drift, der kan have betydning for befolkningens generelle sygelighed (fx ved at undgå pesticider i drikkevandet). Denne sundhedsgevinst har karakter af at være samfundsøkonomisk snarere end privatøkonomisk, idet den kommer alle borgere til gode, hvad enten de køber økologisk eller ej, og er derfor et offentligt gode.

Analyserne viser blandt andet, at 16 pct. af forbrugerne – direkte adspurgt – slet ikke ser nogle fordele ved økologiske varer. Andre 16 pct. forbinder udelukkende økologi-

ske varer med miljø og dyrevelfærd og tillægger ikke brugsværdierne betydning. Kun en forsvindende del (1 pct.) tillægger udelukkende ”brugsværdier” som bedre smag, friskhed eller sundhedsegenskaber betydning. Men langt de fleste – i alt 66 pct. af alle forbrugere – tillægger både ikke-brugsværdierne (miljø og dyrevelfærd) og brugsværdierne (smag, friskhed og sundhedsegenskaber) betydning. Figur 2.5 viser sammenhængen mellem de værdier, forbrugerne tillægger økologi og deres tilbøjelighed til at købe økologisk. I store træk fordobles gruppernes gennemsnitlige øko-andel for hver type værdi, forbrugerne lægger vægt på – lavest øko-andel ses for gruppen uden værdier og højest for gruppen der lægger vægt på både brugs- og ikke-brugsværdier. Projektet viser således, at de fleste forbrugere mener, at der er væsentlige miljø- og dyrevelfærdsfordele forbundet med økologiske varer, men det er først og fremmest de, der

Figur 2.5. Fordeling af forbrugerne (pct.) efter hvilke værdier de forbinder med økologiske varer og gennemsnitlige økologiske budgetandele, 2001

derudover også mener, at økologiske varer er sundere, friskere eller smager bedre, der i sidste ende køber varerne. Og jo højere vægt de tillægger brugsværdien, desto større omfang køber de økologisk.

Socio-demografiske forskelle

I vores analyser indgår også forskellige socio-demografiske variable, og disse forhold har væsentlig indflydelse på forbrugernes tilbøjelighed til at købe økologisk. Tilbøjeligheden til at købe økologisk vokser med indkomsten, alderen og uddannelsesniveauet. Derudover er forbruget højere for husholdninger i byområder, særligt hovedstadsområdet og lavest i jyske landområder. Tilstedeværelsen af børn under 15 år får tilbøjeligheden til at stige, mens børn mellem 15 og 20 år får det til at falde – her er købstilbøjeligheden faktisk lavere end i husstande uden børn. Disse forskelle hænger sammen med forskelle i forbrugernes værdier i den forstand, at brugsværdier fx har langt større betydning i familier med mindre børn end i familier med store børn.

2.5. Er der behov for at regulere økologisk jordbrug?

På mange markeder kan de frie markeds kræfter sikre den bedste fordeling af samfundets ressourcer. En forudsætning for at markeds kræfterne fungerer optimalt er dog, at priserne afspejler de 'sande' omkostninger. Det er ikke tilfældet i jordbrugsproduktionen. Det er alment accepteret, at der er omkostninger forbundet med at tage hensyn til miljø, dyrevelfærd og fødevarer sikkerhed. Fødevarer med disse egenskaber er således typisk dyrere end konventionelle fødevarer. Men ud fra en videnskabelig miljøøkonomisk optimalitetsbetragtning burde det måske være lige omvendt. De sande omkostninger på de fødevarer, der forårsager slid på naturen, dyrevelfærd og sundhedsvæsenet, burde udover de almindelige produktionsomkostninger *også* indeholde betaling for dette slid. Herved ville prisforskellen mellem konventionelt producerede fødevarer og de fødevarer, hvor der er gjort en ekstra indsats for at tage hensyn til miljø, dyrevelfærd eller fødevarer sikkerhed reduceres – og evt. tippe over, så de alternative fødevarer blev billigere.

Overordnet set bestemmes den økologiske produktion af i hvilket omfang, der er et marked for de særlige egenskaber ved økologiske produkter – dvs. forbrugernes efterspørgsel afgør den økologiske produktions udvikling. De private gevinster, som forbrugeren oplever i form af højere kvalitet, friskhed, bedre smag, et sundere produkt, etc., kan tilfredsstilles via markedet, idet forbrugernes merbetaling afspejler de private

gevinster – vel at mærke hvis en troværdig mærkningsordning giver forbrugerne mulighed for at skelne mellem økologisk og konventionelt producerede fødevarer. Der er ingen samfundsøkonomisk gevinst forbundet med at øge det økologiske forbrug, når de private gevinster betragtes – men der kan være en samfundsøkonomisk gevinst forbundet med at sikre, at forbrugerne har tilstrækkelig information til at foretage privatøkonomisk hensigtsmæssige valg mellem produkterne.

De økologiske varer forbindes imidlertid også med de offentlige værdier, der begrundes, at der kan være en samfundsøkonomisk gevinst forbundet med at fremme økologisk produktion udover det privatøkonomisk optimale. Økologisk produktion kan fremmes på flere måder – det kan eksempelvis gøres ved at støtte økologisk produktion eller ved at beskutte konventionel produktion. I begge tilfælde ændres den relative konkurrence mellem de to produktionstyper til fordel for økologi og derigennem påvirke forbrugernes valg. Forbrugernes valg kan også påvirkes indirekte via mærkning og information. Information om økologiens gevinster kan få forbrugerne til at ændre deres præferencer, mens mærkning af økologiske produkter kan gøre dem synlige og sikre forbrugernes tillid.

De to overordnede formål med det offentliges mellemkomst i jordbrugsproduktionen er således,

- at ændre markedets rammevilkår så producenter og forbrugere står overfor de sande omkostninger (inklusive omkostninger forbundet med forringelse af offentlige goder) – således at markedsmekanismen kan tage højde for eventuelle utilsigtede eksterne effekter på de offentlige goder.
- at sikre at forbrugerne har tilstrækkelig information fx i form af en troværdig mærkningsordning, der sikrer, at de har en reel mulighed for at skelne mellem økologiske og konventionelle varer.

2.5.1. Mærkning som virkemiddel

Information til forbrugerne er en form for regulering, og det offentlige spiller en vigtig rolle i den forbindelse. Det skyldes, at forbrugerne ikke selv kan afsløre om produktet er økologisk, hverken i butikken eller under brugen af det. Der er derfor behov for en uvildig tredje part, der kan garantere, at de økologiske varer virkelig er økologiske. Denne tredje part kan være privat eller offentlig – der er flere eksempler fra udlandet på velfungerede private økologiske kontrol- og certificerings-organisationer.

Herhjemme er det røde Ø-mærke offentligt og staten bruger dels midler på kontrol og administration af Ø-mærket, dels på oplysningskampagner i forbindelse med mærkning. Til ovennævnte administration og kontrol anvender staten i alt godt 5 mio. kr. årligt. Forbrugeroplysningen er de seneste år blevet intensiveret. I årene 2003-2005 bruges 5 mio. kr. årligt, hvoraf halvdelen finansieres af EU, resten af statslige midler.

I dag er Ø-mærket både velkendt og nyder høj grad af tillid. Forskning på Fødevareøkonomisk Institut viser, at det danske Ø-mærke er kendt af 93 pct. af forbrugerne, og i det store og hele har forbrugerne en ganske god opfattelse af det økologiske regelsæt, men at de generelt opfatter det som mere omfattende end det egentlig er. Knap 60 pct. af forbrugerne har tillid til danske produkter med Ø-mærket, men kun 29 pct. har tillid til udenlandske produkter med Ø-mærket. Danske og især udenlandske økologiske varer uden Ø-mærket opnår laveste tillid. Overraskende nok er der stort set ingen forskelle i kendskab til Ø-mærkets regler mellem de der ofte køber økologisk og de der sjældent eller aldrig gør det (se Wier et al. 2004). Det indikerer, at interessen for økologiske varer ikke i nævneværdig grad afspejler sig i konkret viden om Ø-mærket. Det er ikke vigtigt for øko-forbrugerne at vide en masse om mærket, men det er derimod vigtigt at de har tillid til det – og tilliden er signifikant højere blandt øko-forbrugerne end blandt øvrige forbrugere. Tilliden er en nødvendig forudsætning for forbrugernes betalingsvilje, men den er selvfølgelig ikke tilstrækkelig – interessen og motivationen skal også være der. Undersøgelserne viser således, at manglende tro på – eller blot interesse for – økologiens gevinster, reducerer tilbøjeligheden til at købe økologisk signifikant.

En stor del af de økologiske produkter forarbejdes og leveres af store industrialiserede, overvejende konventionelle enheder (fx ARLA) og distribueres og sælges gennem koncentrerede kanaler. Langt størstedelen (58 pct.) af de økologiske varer sælges gennem supermarkeder eller discountbutikker (25 pct.), mens små, lokale salgskanaler som gårdsalg, markeder og andre direkte leverancer kun udgør 10 pct. En væsentlig del af de økologiske varer er importerede, og mange er højt forarbejdede (fx økologiske bouillonterninger, tærter eller flåede tomater). Det indebærer, at centrale økologiske begreber som nærhed, lokale kredsløb og sporbarhed ikke karakteriserer alle de økologiske varer, der sælges i Danmark i dag. På trods af dette er tilliden meget høj, og det skyldes først og fremmest den velfungerende mærkningsordning. Det røde Ø-mærke har været en vigtig betingelse for, at forbrugerne sikres valgfrihed mellem økologiske og konventionelle varer og er afgørende på et industrialiseret og koncentreret marked som det danske. Ø-mærket har sandsynligvist især betydning for medium og de lejlighedsvis øko-forbrugere, der lægger langt størstedelen af deres forbrug

i supermarkedskæderne. De hyppige forbrugere er mere tilbøjelige til at købe økologisk gennem alternative salgskanaler og har på denne måde andre instrumenter til at sikre sig varenes autenticitet.

Som nævnt opfatter forbrugerne generelt Ø-mærket som mere omfattende, end det egentlig er, idet en væsentlig del af forbrugerne tror, at regelsættet bag Ø-mærket omfatter krav til fx lavt energiforbrug, smag og spisekvalitet eller miljøvenlig emballage. Samtidig er det en udbredt opfattelse, at økologiske varer er forbundet med lavere risiko for smitte af fx kogalskab og bakterier som salmonella eller campylobacter – og dette er kun delvist korrekt.² Ø-mærket virker således som en generel indikator på lav risiko i bred forstand, og Ø-mærket fungerer som forbrugernes ledetråd i deres forsøg på risikominimering. Merbetalingen kan derfor siges at afspejle en form for forsikringspræmie, selvom der objektivt set ikke er tilstrækkelig viden i dag til at vurdere, om forsikringen dækker det, forbrugerne forventer den dækker.

Der er således to årsager til, at der kan være velfærdsmæssige gevinster forbundet med at sikre et troværdigt Ø-mærke. Dels er mærkning et virkemiddel til at fremme økologisk produktion. Det er i det offentliges interesse i det omfang, økologisk produktion effektivt kan sikre de offentlige værdier. Derudover er der en velfærdsmæssig gevinst forbundet med at sikre forbrugernes mulighed for at vælge mellem forskellige varer med forskellige egenskaber, dvs. sikre de private gevinster. For at sikre en stabil udvikling i det økologiske marked er det vigtigt, at der sker en løbende udvikling af viden om forskelle på økologiske og konventionelle produkter. Det er ligeledes vigtigt, at der sker en formidling af information, så forbrugerne til enhver tid har mulighed for at træffe valg baseret på den viden, der aktuelt er til stede i samfundet. Situationen i dag, hvor forbrugerne opfatter Ø-mærket som mere omfattende, end der er garanti for, kan være uholdbar.

2.5.2. Tilskud som virkemiddel

Økologisk jordbrug får ligesom det konventionelle jordbrug almindelig støtte til produktionen (fx dyrepræmier, hektarpræmier osv.). Der udbetales årligt omkring 6,8 milliarder kr. i almindelig jordbrugsstøtte, hvoraf 4,2 pct. udbetales til økologiske

² Økologiske oksekødsprodukter har lavere risiko for smitte med kogalskab, og æglæggende høner fra økologiske flokke har lavere risiko for smitte med salmonella. Modsat har økologiske kyllinge-produkter højere risiko for smitte med campylobacter sammenlignet med kyllinger fra indendørs staldsystemer – men ikke sammenlignet med fritgående konventionelle staldsystemer (Fødevarerdirektoratet).

jordbrugere (FØI's regnskabsstatistik, 2003). Derudover har økologerne siden 1988 haft ret til særlig støtte. Den beløb sig til 114 millioner kr. i 2003.

I perioden 1988-1993 blev der givet omlægningsstøtte i en periode på 3 år. Omlægningsstøtten havde til formål at dække det indtægtstab, der opstår, når bedriften dyrkes økologisk, samtidigt med at afgrøderne kun kan sælges som konventionelle.

Fra 1994 blev støttesystemet ændret, idet der udover omlægningsstøtten nu også blev givet en permanent støtte til økologiske landmænd for at producere den økologiske produktionsform. Fra 1997 blev omlægningsstøtten endvidere udvidet til at omfatte særlig omlægningsstøtte til planteavlere og svineproducenter.

Med virkning fra 2005 ændres støtteordningerne til økologi fundamentalt, idet der gives omlægningsstøtte i 2 år og herefter en permanent støtte for at anvende en miljøvenlig produktionsform – det sidste betyder, at den permanente støtte ikke kun er tilgængelig for økologer. Støtten kan tildeles alle landmænd, der undlader brug af pesticider og anvender mindre kvælstof (max 140 kg kvælstof per hektar, hvor kvælstoffet både kan være kunst- eller naturgødning). Den hidtidige økologistøtteordning, der har kørt frem til år 2005, har taget udgangspunkt i de økologiske salgspriser. Denne metode har medført et årligt behov for regulering af tilskudssatserne som følge af meget svingende økologiske afsætningspriser. Den nye ordning er en forenkling, da tilskuddene alene er baseret på omkostningerne i konventionelt jordbrug ved at producere uden pesticider og nedsat brug af kvælstof.

Samtidigt sigter den nye ordning mod at lade den økologiske produktion være bestemt af markedet og afsætningspriserne. Fra 2005 producerer økologer således på markedsvilkår og kan kun opnå den støtte til miljøvenlig drift, som de konventionelle landmænd kan.

Tilskud til økologisk eller miljøvenlig drift påvirker, alt andet lige, forhold i såvel økologisk som konventionelt jordbrug.³ Det skyldes, at hele jordbrugssektoren er bundet sammen af en fælles kvote for mælk, og alle bedrifter konkurrerer om anven-

³ Forskning på Fødevareøkonomisk Institut har analyseret udviklingen i økologisk jordbrug i de kommende år (Jacobsen 2004). Analyserne er foretaget med en generel ligevægtsmodel for dansk økonomi, der beskriver forbrug og produktion af et 23 økologiske og konventionelle jordbrugsvarer, i samspil med resten af økonomien. Analysen inddrager al tilgængelig viden om fremtidige forhold og tiltag i dansk økonomi. Derudover inddrages mulighederne i udenrigshandlen ved at udnytte resultater fra mere globalt orienterede analyser.

delsen af jord. Støtte til økologisk produktion indebærer en forbedret profitabilitet med stigende økologisk areal, produktion og afsætning til følge. Arealet vokser mere end produktionen, fordi den øgede støtte gør det optimalt at dyrke den økologiske jord ekstensivt.

Men støtten leder også til stigende efterspørgsel efter jord og kvoterettigheder, hvilket resulterer i et opadgående pres på priserne. Det betyder, at støtte til økologisk jordbrugsproduktion medfører kapitalgevinster i det konventionelle jordbrug i form af en højere værdi af jord og kvoterettigheder. Principielt kan den stigende aflønning af jord bevirke, at den konventionelle sektor – for at kompensere for forringelsen i rentabilitet – dyrker jorden mere intensivt. Derved kan forbruget af kapital, arbejdskraft og indsatsfaktorer som kvælstof og pesticider stige, hvilket er betænkeligt ud fra et miljøsynspunkt. Det er dog vigtigt at bemærke, at den økologiske sektors ringe størrelse betyder, at disse ”krydseffekter” er af marginal karakter, særligt når effekterne på jordprisen betragtes (Jacobsen 2003).

En beskatning af miljøskadelige indsatsfaktorer som fx pesticider og kunstgødning, der kun anvendes af den konventionelle sektor, er muligvis et bedre virkemiddel end tilskud til økologi, hvis hensigten er at reducere de miljømæssige konsekvenser af jordbrugets anvendelse af pesticider og kunstgødning. De vil ikke kun påvirke det konventionelle jordbrug, men vil have indflydelse på forhold i hele jordbrugssektoren, der er bundet sammen som beskrevet ovenfor. Afgifterne vil entydigt føre til faldende forbrug af de beskattede inputs i det konventionelle jordbrug. De vil derudover indebære en forringelse af den konventionelle sektors profitabilitet og dermed have en afsmittende effekt i form af faldende priser på jord og kvoterettigheder. Da økologisk jordbrug ikke anvender de beskattede input, vil de faldende priser på jord og kvoterettigheder forbedre den økologiske sektors konkurrenceevne – og det vil igen føre til en stigende økologisk produktion og afsætning. Det vil sige, at både tilskud til økologisk produktion og en beskatning af den konventionelle produktion fører til en forbedring af den økologiske sektors konkurrence position. Faktisk viser forskning fra FØI, at støtte til økologisk produktion er en samfundsøkonomisk (målt som ændring i det reelle private forbrug) syv gange dyrere måde at reducere kvælstof- og pesticidanvendelse på end gennem anvendelse af afgifter på kvælstof og pesticider (Jacobsen 2003). Det skyldes, at den konventionelle sektor er meget større end den økologiske, hvorfor den samlede reduktion kan opnås ved marginale ændringer på den enkelte konventionelle bedrift. Omvendt er den økologiske sektor så lille, at der skal en meget betydelig udvidelse af arealerne (nedlæggelse af konventionel produktion) til for at opnå den samme reduktion.

Det skal bemærkes, at regneeksemplet ikke tager højde for økologisk jordbrugs multifunktionelle egenskaber og de ekstra gevinster, det kan give. For at give en vurdering af økologis effektivitet som virkemiddel er det nødvendigt at foretage en helhedsorienteret analyse, hvor effektiviteten på alle berørte områder (kvælstof, fosfor, pesticider, dyrevelfærd, forbrug af medicin, GMO, farvestoffer og konserveringsmidler, m.v.) inddrages. Det er en vigtig pointe, at det kan være problematisk at anvende og evaluere økologisk produktion i sin egenskab af virkemiddel til opnåelse af en bestemt miljømålsætning. Det skyldes, at økologi er baseret på et fast bundt af begrænsninger (en pakkedøsnings), hvoraf kun en del er baseret på hensyn til miljøet, mens andre er baseret på hensyn til fx dyrevelfærd. Økologi er derfor ikke et særligt fleksibelt virkemiddel, da det eneste, der kan justeres på, er omfanget af den økologisk produktion – hvorimod fx afgifter eller specifikke tilskud kan målrettes enkelte inputs i produktionen. Set fra en reguleringsmæssig synsvinkel er det derfor et skridt i den rigtige retning, at økologistøtten ændres fundamentalt fra 2005, idet støtten målrettes enkelte komponenter som pesticider og kvælstof.

Den nye permanente støtte til miljøvenlig produktion gives for en periode på 5 år ad gangen. Den lange bindingsperiode kan imidlertid lægge hindringer i vejen for en dynamisk markedstilpasning i jordbrugssektoren. Den skaber usikkerhed i beslutningsprocessen for den enkelte landmand, idet det kan være svært at overskue markedet over en 5 års periode. Bindingsperioden indebærer også, at der er landmænd, der fastholdes i økologisk produktion, selvom det ikke er økonomisk rentabelt. Der kan argumenteres for, at den lange bindingsperiode kan være medvirkende til en forlængelse af perioden med overproduktion af økologisk mælk.

2.6. Fremtidsperspektiver for dansk økologisk jordbrug

Dansk jordbrug står overfor væsentlige forandringer – det gælder såvel det konventionelle som det økologiske jordbrug. Det økologiske jordbrug må forventes at reducere dyrkningsarealet som følge af den nuværende uligevægt på mælke markedet, som beskrevet i afsnit 2.3. Beregninger på Fødevarerøkonomisk Institut viser, at såfremt de økologiske mælkeproducenter tilpasser sig efterspørgslen på mælke markedet over en ti-årig periode, indebærer det, at det økologiske dyrkningsareal reduceres omkring 27 pct. i forhold til arealet i 2002. Hvis arealet skal opretholdes, skal der derfor ske væsentlig skift i andre forhold, fx i danske eller udenlandske forbrugeres efterspørgsel.

EU's jordbrugsreform

EU's seneste reform af jordbrugspolitikken bliver en betydningsfuld faktor fremover, og reformen vil også have betydning for økologisk jordbrug. Analyser viser, at den vedtagne reform af den europæiske jordbrugspolitik ventes at få positiv effekt på det økologiske areal – på langt sigt vil arealet være 5 procent højere, end hvis reformen ikke var vedtaget. Den positive effekt skyldes, at reformen favoriserer bedrifter med en stor andel af græs i sædskiftet, hvilket er kendetegnende for økologisk produktion.

Strammere krav til økologien

De økologiske dyrkningsregler debatteres løbende, og regelsættet bevæger sig gradvist mod strammere krav til anvendelse af økologisk foder og naturgødning. Analyser viser, at lovgivning, der forbyder anvendelsen af konventionelt foder og naturgødning i økologisk produktion (dvs. krav om 100 pct. anvendelse af økologisk foder og gødning), kun har ringe effekt på den animalske økologiske produktion. Det skyldes, at de øgede omkostninger til økologisk foder delvis kompenseres af stigende priser på naturgødning. De stigende naturgødningspriser fremkommer som følge af forbuddet mod kunstgødning og derved øget efterspørgsel fra den vegetabiliske økologiske produktion. Den økologiske eksport af korn falder noget, men til gengæld ses en stigende afsætning på det indenlandske marked som følge af krav om, at der kun anvendes økologisk foderkorn i produktionen. Analysen er baseret på at efterspørgslen efter økologiske produkter ikke påvirkes af ændringer i reglerne, da tidligere undersøgelser (omtalt i afsnit 2.5.1) indikerer, at de specifikke regler ikke er afgørende for valg af økologi og allerede i dag opfattes som mere omfattende, end det egentlig er. Det skal dog bemærkes, at denne antagelse er forsimplende, da regelsættets udformning er afgørende på længere sigt og er central for Ø-mærkets fortsatte troværdighed.

Øget forbrugerefterspørgsel efter økologiske varer

Et skift i den indenlandske og udenlandske efterspørgsel efter økologiske produkter har potentielt store effekter for den økologiske produktion og arealanvendelse. Set i lyset af den aktuelle situation med betydelig overproduktion af økologisk mælk vil en stigende mælkeefterspørgsel dog ikke føre til øget produktion, men blot medvirke til at reducere det forventede fald i den økologiske mælkeproduktion.

En øget efterspørgsel efter økologiske mejeriprodukter har dog også interessante isolerede effekter. Hvis den øgede efterspørgsel opstår uden at påvirke efterspørgslen ef-

ter konventionelle mejeriprodukter, vil en del af den øgede betalingsvillighed kapitaliseres i en øget værdi af mælkekvoten, hvorfor den resulterende produktionsfremgang vil være noget mindre, end skiftet i efterspørgslen egentlig tilsiger. Omvendt, hvis der er tale om et skift i forbrugernes præferencer fra konventionelle til økologisk produkter, vil det ikke nødvendigvis føre til ændret pris på mælkekvoten.

En voksende forbrugerinteresse for økologi er alfa og omega, hvis økologisk jordbrug skal fortsætte på det niveau, vi har i dag – eller ligefrem stige til et højere niveau. En meget stor del af forbrugerne er parate til at købe økologisk, hvis de kan få produkterne i samme (eller højere kvalitet), som de kender fra de konventionelle varer, og hvis merpriserne ikke er for høje. Derfor er faktorer som markedsføring, produktudvikling, lavere priser, synlighed og positiv information alle faktorer, der kan øge efterspørgslen.

Negativ omtale af den konventionelle produktion kan også have positive afledte effekter på forbruget af økologi. Det kunne fx være historier i medierne om pesticidrester i konventionelt dyrket frugt og grønt, historier om ringe dyrevelfærd i konventionel produktion, historier om grundvand forurenede med pesticider, eller om GMO, medicin, tilsætningsstoffer, stråforkortere eller vækstfremmere. Omvendt kan negativ omtale af økologi forventes at reducere efterspørgslen betragteligt – det kunne fx være historier om dioxin i produkter fra fritgående dyr, om svindel med økologi, medicinmisbrug eller om manglende dokumentation af fx sundheds- eller kvalitetseffekter. Disse faktorer er til en vis grad uforudsigelige og kan have markante effekter – i hvert fald på kortere sigt. Efterspørgslen efter økologiske varer er sandsynligvis mere sårbar overfor medieomtale end konventionelle varer, fordi en del af de specielle økologiske kendetegn ikke er synlige og derfor forbundet med større usikkerhed.

Økologien forventes at udvikle sig i årene fremover, og dette er i et vist omfang en proces, der kan styres. Man kan fx udvikle økologibegrebet og ændre regelsættet, som omtalt ovenfor. I denne sammenhæng er det helt centralt at tage udgangspunkt i forbrugernes opfattelser og præferencer og udvikle økologien med dette udgangspunkt.

Som tidligere beskrevet er forbrugerne optaget af miljø og dyrevelfærd, men de afgørende faktorer i købsituationen er egenskaber som sundhed (fødevarer sikkerhed) og kvalitet (smag og friskhed). Disse faktorer er imidlertid ikke dokumenteret til stede i højere omfang for økologiske varer – men det ville være en stor fordel, hvis egenskaberne kunne garanteres. En sådan garanti vil både kræve forskning, udvikling af regelsættet og udvikling af de økologiske produktions- og distributionssystemer.

Ofte vil man stå overfor svære valg vedrørende fremtidige teknologier. Et eksempel på dette kunne være anvendelse af GMO. En ophævelse af forbuddet mod GMO i økologisk drift vil sandsynligvis forøge produktiviteten indenfor den økologiske sektor betydeligt, hvilket igen vil føre til lavere forbrugerpriser, højere afsætning og udvidelse af det økologiske areal. Men forbrugerne ønsker ikke – i hvert fald i øjeblikket – GMO baserede fødevarer. En ophævelse af forbuddet mod GMO indenfor økologi kan potentielt underminere tilliden og reducere efterspørgslen efter økologiske varer betragteligt. Omvendt kan en opretholdelse af forbuddet sikre økologiens fortsatte eksistens, fordi det kan blive den eneste form for fødevarerproduktion, der kan tilbyde garanteret GMO-frie produkter. Men også denne strategi er risikabel: den forudsætter, at en sådan garanti virkelig kan opretholdes (dvs. ingen spredning fra GMO marker til økologiske marker). Den forudsætter også, at forbrugerne fortsætter med at være afvisende overfor GMO teknologi, og ikke mindst at de er villige til at betale en merpris for at undgå den.

2.7. Konklusion

Jordbruget er et erhverv, der i høj grad påvirkes af offentlig regulering, og økologisk jordbrug er ingen undtagelse. Samfundet kan have flere roller i relation til økologi. For det første at sikre at forbrugerne har tilstrækkelig information og dermed reel mulighed for at skelne mellem økologiske og konventionelle varer. For det andet kan økologi benyttes som et virkemiddel til at opnå fx bedre miljø og dyrevelfærd.

Tilskud til økologi (eller miljøvenlig drift) øger det økologiske areal og holder priserne på økologiske produkter nede. Der kan dog optræde (begrænsede) utilsigtede krydseffekter i det konventionelle jordbrug, fordi de to typer jordbrug er bundet sammen gennem konkurrence om de knappe faktorer: fælles kvoter og fælles jord. Beregninger viser, at hvis man betragter enkelte områder som reduktion af pesticid- og kvælstofforbrug isoleret, er det mere effektivt at målrette miljøpolitikken fx i form af afgifter. Det skyldes blandt andet, at tiltag rettet mod den konventionelle sektor fører til langt større reduktioner, idet den konventionelle sektor er så meget større end den økologiske. De kommende tilskud til miljøvenlig drift er i denne forstand et skridt i den rigtige retning, fordi de ikke retter sig mod økologi, men er målrettet anvendelsen af pesticider og kvælstof – og er gældende i såvel det økologiske som det konventionelle jordbrug. Afgifter på pesticider og kunstgødning forbedrer miljøet (og som en sideeffekt fremmes økologisk jordbrug). I princippet udelukker afgifter og tilskud ikke hinanden, tværtimod kan de supplere hinanden.

Forbrugernes efterspørgsel efter økologi vil i høj grad afhænge af udviklingen for mærkning af økologiske varer og det økologiske regelsæt. Det danske Ø-mærke er et velkendt og troværdigt mærke, der opfattes som en generel garanti for et lav-risiko produkt. Ø-mærket er på mange måder et stærkt ”brand”, der skal beskyttes og udvikles fremover, hvis økologien skal vokse. Man kan enten vælge at værne om økologiens troværdighed, og fastholde økologien som den er – eller ligefrem stramme kravene – for derved at fastholde de forbrugere, der allerede køber i dag. En stramning af økologireglerne i form af krav om 100 pct. brug af økologisk foder og gødning vil næppe indebære de store omkostninger. Et mere omfattende regelsæt, der også omfatter forskellige typer fødevarerikkerhed, vil kunne leve op til flere af de egenskaber, forbrugerne allerede i dag forbinder med de økologiske varer. Hvis forbrugerne samtidigt ændrer præferencer og er parate til at betale mere for økologiske produkter produceret med strammere og mere omfattende regler, kan det fremme økologien.

Man kunne også gå den modsatte vej og vælge at slække på kravene ved at satse på enkelte udvalgte centrale egenskaber (fx forbud mod brug af kunstgødning og sprøjtemidler). Det ville gøre varerne billigere og derved øge efterspørgslen. Men det kan også indebære risiko for, at forbrugerne i stigende grad vil fravælge varerne, fordi de ikke længere har fuld tillid til dem, når de ikke er økologiske i bred forstand. Forskningsresultater indikerer, at dette kan være tilfældet.

De politiske anbefalinger afhænger i høj grad af, hvad der lægges vægt på ud fra et samfundsøkonomisk synspunkt. Den økologiske mærkningsordning er utvetydigt en samfundsøkonomisk gevinst, fordi den – for meget små omkostninger – sikrer forbrugernes valgfrihed og dermed forøger nyten og samfundets velfærd. Men derudover er diskussionen mere kompleks. Hvis det ud fra et samfundsøkonomisk synspunkt udelukkende er forbruget af pesticider og kunstgødning, der er vigtigt, er det mere effektivt at regulere målrettet i form af afgifter på forbruget eller tilskud til reduktion af pesticider og kvælstof. Er fokus derimod bredere og fx omfatter medicinforbrug, naturpleje, dyrevelfærd, eller GMO, kan der være gode grunde til at støtte økologi i form af et tilskud specielt til økologi. Samtidig kan den have væsentlig indirekte betydning, idet den – hvis forbrugerne vel og mærke fortsætter med at købe økologiske varer – kan presse den konventionelle sektor over mod en mere forbruger- og miljøvenlig produktionsmåde

Litteraturliste

- Jacobsen, Lars-Bo (2004 Forthcomming): Prospects for Organic Farming in Denmark, Rapport Fødevarerøkonomisk Institut.
- Jacobsen, Lars-Bo (2002): Økologi i dansk økonomi Konstruktion af en økologispecifik input-output tabel, Working Paper nr. 16/02. Fødevarerøkonomisk Institut.
- Jacobsen, Lars-Bo (2003): Do support payments for organic farming achieve environmental goals efficiently? Proceedings from the OECD Workshop on Organic Agriculture, Washington DC, 23 – 26 September 2002. Organic Agriculture – Sustainability, Markets and Policies, Published by OECD and CAPI publishing 2003.
- Tvedegaard, N. (2000): Omlægning til økologisk slagtekyllingeproduktion. FØI Working Paper no. 12/2000.
- Wier, Mette, Laura Mørch Andersen and Katrin Millock (2004): Information provision, Consumer Perceptions and values – the Case of Organic Foods, forthcoming in: Russell, C. and Krarup, S.: Environment, Information and Consumer Behaviour. *New Horizons in Environmental Economics series*, Edward Elgar Publ.